

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมของในหลวงรัชกาลที่ 9

Prestige and Royal Grace of His Majesty King Bhumibol Adulyadej
in Cultural Heritage Management

สายันต์ ไพรชาญจิตร์¹

| Sayan Prichanjit

บทคัดย่อ

ตลอดระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่พสกนิกรและความมั่นคงของประเทศไทยสืบมา ได้ทรงคิดค้น ทดลองปฏิบัติ สร้างแบบแผน วิธีการ กระบวนการจัดการมรดกและทรัพยากรวัฒนธรรมในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการ ฟังฟังสัมพันธ์กันที่ว่า วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความสัมพันธ์และเป็นกระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ส่วนที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ให้ดำรงอยู่ในสภาวะที่สมดุล มีเมตตาไมตรี เอื้อเพื่อเกื้อกูล ทำนุบำรุงกันและกันให้เจริญอยู่เสมอ

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรม ที่มีคุณูปการอย่างแพร่หลาย เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาประเทศไทยและภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกให้เป็นไปอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรมแห่งความพอเพียงและเป็นประโยชน์ต่อการแก้วิกฤตที่โลกกำลังประสบอยู่

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงใช้กระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติกายภาพในรูปแบบพิธีกรรมหรือวิถีชีวิต ที่มีชีวิต เป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

¹ศาสตราจารย์, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสยาม กรุงเทพมหานคร

ควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนให้สามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพิงสัมพันธ์กันอย่างกัลยาณมิตรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง สร้างประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง คนอื่น สรรพชีวิต และสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ความตอนหนึ่งของพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2504 ที่ว่า “การก่อสร้างอาคารสมัยนี้คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อิฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่าควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มี ความหมาย” ได้รับการน้อมนำไปใช้เป็นทฤษฎีและวิถีปฏิบัติในการจัดการมรดก และทรัพยากรทางโบราณคดี พิพิธภัณฑสถาน การอนุรักษ์ และพัฒนาสร้างสรรค์ ศิลปวัฒนธรรมจนก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทยเป็นลำดับสืบมา

คำสำคัญ : พระเกียรติคุณ พระมหากษัตริย์คุณ การจัดการมรดกวัฒนธรรม เศรษฐกิจพอเพียง

Abstrac

His Majesty King Bhumibol Adulyadej, the great development King, has provided both theoretical and practical models relating to the management of cultural heritage and cultural resource in Thailand in harmony with the concept of cultural interdependency. His Royal Initiative on Sufficiency Economy is accepted as a universal cultural heritage management and development theory towards the absolute happiness of the people of Thailand. His Royal Speech on “only a single old brick is valuable” has been applied to archaeological heritage and cultural resource management in Thailand since 1961.

Keywords: Prestige, Royal Grace, Cultural Heritage Management, Sufficiency Economy

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

ภาพที่ 1 : ภาพถ่ายปริญญาบัตร ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม) ที่สภามหาวิทยาลัยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พุทธศักราช 2552
ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ เสด็จเล็จถวัลยราชสมบัติ เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พุทธศักราช 2489 จนกระทั่งสวรรคต เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม พ.ศ. 2559 ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจและพระราชทานแนวพระราชดำรินำการ ที่แสดงถึง พระอัจฉริยภาพและพระปรีชาอันสูงส่งทางด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรมในลักษณะ ที่สอดคล้องกับอริยสัจจวัฒนธรรมที่ว่า วัฒนธรรม คือ องค์รวมของความสัมพันธ์และ กระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ (ปัจเจกกับปัจเจก ปัจเจกกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม) ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ (ดิน น้ำ ลมไฟ อากาศ สัตว์ พืช สรรพสิ่ง สรรพสาร) และระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติอำนาจเหนือมนุษย์ ให้อยู่ในสภาวะที่สมดุล มีเมตตาไมตรี เอื้อเอื้อเกื้อกูล ทำนุบำรุงกันและกันให้เจริญอยู่เสมอ ตลอดระยะเวลา 70 ปี ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม พระองค์ทรงคิดค้น ทดลอง สร้างแบบแผน วิธีการ และกระบวนการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนไทย ให้สามารถ

ดำรงอยู่อย่างมั่นคงท่ามกลางความผันผวนและแรงเสียดทานของกระแสการพัฒนาโลก ที่ก่อให้เกิดปัญหามากมาย

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่โดดเด่นเป็นที่ประจักษ์ และมีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อพสกนิกรชาวไทยและประชาคมชาวโลก มีน่านับการสุดที่จะพรรณนาได้ครบกระบวนการที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษา ทดลอง วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มีสถานะเป็นทฤษฎีและปรัชญาการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมที่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาประเทศไทย สังคม รวมทั้งวัฒนธรรมของโลกอย่างมีจริยธรรมและคุณธรรมแห่งความพอและความพอเพียง แนวพระราชดำริพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสในโอกาสต่าง ๆ ที่ถือได้ว่าเป็นแนวคิดทฤษฎีสำคัญ สำหรับการศึกษาวิจัย และการบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรม เชิงรูป (tangible cultural heritage) ประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ แหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน การคิดค้นทดลอง และปฏิบัติการจัดการระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติในรูปแบบพิพิธภัณฑที่มีชีวิต

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาและจัดการมรดกวัฒนธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ดำเนินไปอย่างบูรณาการทุกแง่ทุกมุมตามสภาพทางภูมิสังคมของประเทศไทย มียุทธศาสตร์การจัดการที่เชื่อมโยงกับ “การพัฒนาชุมชน” และ “การพัฒนาคน” ในลักษณะบูรณาการบนฐานคิดองค์รวมที่สามารถแก้ไขปัญหาทุก ๆ ด้านไปพร้อมกัน อย่างเชื่อมโยง สมานฉันท์ เกื้อกูล และพึ่งพิงสัมพันธ์ไม่เบียดขับทำลายล้างกัน

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มิใช่เป็นเพียงปรัชญาหรือแนวคิดเชิงนามธรรม หากเป็นทฤษฎีทางการพัฒนาและการจัดการ (development and management theory) ที่มีทั้งปรัชญา (philosophy) เป้าหมายสูงสุด (ends) หลักการ (principles) และวิธีการเชิงกระบวนการ (Means) ที่ผ่านการศึกษาวิจัย ทดลอง วิเคราะห์ และสังเคราะห์ด้วยการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่องจนเห็นผลสัมฤทธิ์ที่ลงตัว สามารถนำไปใช้ได้ทั่วไปในทุกกลุ่มชน ทุกศาสตร์ ทุกสาขาวิชาเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ การพัฒนาสร้างสรรค์ และทำนุบำรุงวัฒนธรรมชุมชนให้เจริญที่ก่อปรด้วยภูมิปัญญาในการอยู่รอด

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

ด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและผาสุกของคนไทยกับคนไทยด้วยกันเอง คนไทยกับกลุ่มคนชาติพันธุ์อื่น ๆ คนไทยกับธรรมชาติกายภาพ และคนไทยกับสิ่งเหนือธรรมชาติทุก ๆ มิติ

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทฤษฎีการพัฒนาสากล ที่เป็นผลจากการทดลองปฏิบัติพัฒนาอย่างเข้มข้นของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีวิธีคิดองค์รวมและมีแนวปฏิบัติอย่างบูรณาการ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาในระดับที่เป็นส่วนที่เล็ก ๆ ของสังคม หรือจุลภาพ (micro development approach) คือ บัณฑิต ครอบครัวยุคใหม่ กลุ่ม และชุมชน แตกต่างจากทฤษฎีการพัฒนาระบบหลักที่เน้นการพัฒนาในระดับมหภาค (macro development approach) ไปพร้อมกันด้วยวิธีการเดียวกัน

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เน้นความสอดคล้องกับวัฒนธรรมพื้นฐาน ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมทางศาสนาตะวันออกบนฐานการผลิตทางเกษตรกรรมที่สืบทอดกันมายาวนาน

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยหลักยึดสำหรับปฏิบัติ 3 เรื่องใหญ่ และสิ่งสนับสนุนให้สำเร็จที่รู้จักกันในนาม **“3 ห่วง 2 เงื่อนไข”** ได้แก่

1. **ความพอประมาณ** หมายถึง การดำเนินงานพัฒนาไปตามทางสายกลาง มีความพอเหมาะพอดี สมตัว ไม่เกินตัว สมดุล ไม่วิกฤต ไม่ขาด ไม่เกินจนเหลือล้น พึ่งตัวเองได้ ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น

2. **ความมีเหตุผล** หมายถึง การดำเนินการด้วยความรอบคอบระมัดระวัง ไม่ประมาท มีเหตุผลสมควรแสดงถึงความจำเป็นที่ต้องทำเช่นนั้น เป็นตามเหตุปัจจัยอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับกฎธรรมชาติเรื่องการพึ่งพิงสัมพันธ์

3. **การมีภูมิคุ้มกัน** หมายถึง ต้องทำให้มีหลักประกัน มีทางเลือก มีทางออก ไม่มีความเสี่ยงที่จะทำให้ล้มเหลว หรือทำให้เกิดวิกฤตเพราะขาดสมดุลและขาดทางเลือก สามารถเผชิญกับปัจจัยที่รุกรานจากภายนอกได้อย่างมั่นคง รู้เท่าทัน ไม่หวั่นไหว

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ในฐานะที่เป็นทฤษฎีการพัฒนา มีสิ่งสนับสนุนหลักที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างยั่งยืนในการพัฒนา 2 ประการ ได้แก่

1. **ความรู้** หมายถึง รู้ว่าอะไรเป็นอะไร รู้ความจริงเรื่องธรรม ธรรมชาติ กฎธรรมชาติ การทำหน้าที่ตามกฎหมายธรรมชาติ ผลของการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายธรรมชาติ

รู้หลักธรรมในการเป็นมนุษย์ รู้เป้าหมายของการเป็นมนุษย์ รู้วิทยาการ รู้เทคนิควิธีการที่เหมาะสมในการปฏิบัติพัฒนา รวมเรียกว่า รัฐธรรม

2. **คุณธรรม** หมายถึง เมื่อรู้ธรรมแล้วก็ต้องมีธรรม ใช้ธรรมเป็นสิ่งที่กำกับควบคุม การปฏิบัติพัฒนา การสร้างสรรค์องค์รวมของความสัมพันธ์อันเกื้อกูลกับคนอื่น สัตว์อื่น สิ่งอื่นอยู่เสมอ คุณธรรมสำคัญที่สนับสนุนให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติพัฒนา อย่างยั่งยืน คือ คุณธรรมแห่งความพอ จริยธรรมแห่งความเพียร การมีเมตตาไมตรี และความรักความสามัคคี ทำนุบำรุงกันและกันอย่างพึงพิงสัมพันธ์ ดังที่ทรงประกาศไว้ในพระปฐมบรมราชโองการ “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

กุศลลักษณะสำคัญทางทฤษฎีที่ถือเป็นหลักการพัฒนาชุมชนสากล มีอยู่ในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่ 9 ประการ ได้แก่

1. **หลากหลาย (multiple)** เป็นแนวคิดที่พ้นจากเพดานความคิดแบบตะวันตก ซึ่งเคยมีอิทธิพลต่อทฤษฎีและวิธีปฏิบัติทางการพัฒนามาเป็นเวลานาน คือ ลักษณะความคิดแบบเอกนิยม (unitary, singularity, uniformity) และทวินิยม (duality, binary, either - or, polarity) แต่แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเป็น พหุนิยม (plurality, multiplicity, multiple) ยอมรับและให้ความสำคัญกับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่มีอยู่

2. **ร่วมนำ (coexisting)** ยอมรับและส่งเสริมการดำรงอยู่ร่วมกันของสรรพสิ่งที่แตกต่างกัน เน้นปรัชญาของการพึ่งพิงสัมพันธ์ (interdependence) มีจริยธรรมของความสามัคคีมีเมตตาต่อกัน เป็นการร่วมมือกันอย่างสันติของสิ่งที่ขัดแย้งแตกต่างกัน สามารถแบ่งปันกันได้ ร่วมกันพึ่งพิงกันอย่างมีดุลยภาพ ไม่ครอบงำกัน เพิ่มพละนาภาพให้กันและกัน การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้ร่วมกันโดยไม่ต้องหักล้างกันก็สามารถเคลื่อนไหวได้โดยที่แต่ละภาคส่วนไม่ต้องสลายตัวลงไปทั้งหมด แต่สามารถคงรูปดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูลและพึ่งพิงสัมพันธ์

3. **คิดและทำ (thinking & doing)** เป็นแนวคิดที่ปฏิบัติได้ ทำให้เห็นจริงได้ เป็นทฤษฎีที่ผนึกประสานเป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติ ไม่ใช่ทฤษฎีลอย ๆ มีการแนะนำให้ปฏิบัติเป็นขั้นตอนจากขั้นพื้นฐานไปสู่ขั้นก้าวหน้าซึ่งแบ่งเป็นชั้นที่หนึ่ง ชั้นที่สอง และชั้นที่สาม

4. **เรียบง่าย (acting simplicity)** มีความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เข้าใจง่าย คนโดยทั่วไปทุกระดับสามารถเข้าใจ เข้าถึง และนำไปปฏิบัติพัฒนาให้เห็นผลจริงได้

5. **บูรณาการประสานทุกส่วน (integrating)** เป็นทฤษฎีที่นำเอาประสบการณ์ของประเทศไทย ลักษณะสภาพแวดล้อม ลมฟ้าอากาศ การเปลี่ยนแปลงทางฤดูกาล วิถีชีวิต ฐานทางเศรษฐกิจ สถานการณ์เฉพาะหน้าและอนาคต รวมทั้งจุดเด่นของชีวิต ความเป็นอยู่และระบบการผลิตของไทยมารวมกันขึ้นเป็นทฤษฎีการพัฒนา โดยเน้นให้เห็นความสำคัญของ “น้ำ” ที่เป็นปฐมปัจจัยของวัฏจักรแห่งการก่อเกิด จำريญเติบโต เสื่อมสลายของสรรพชีวิต

6. **ควรแก่ทุกสถานการณ์ (timeliness)** เป็นแนวคิดการพัฒนาที่สมสมัย ได้จังหวะเหมาะในการกระตุ้นเตือนให้ผู้มีบทบาทในการจัดทำและดำเนินการตามนโยบาย และแผนพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนทั่วโลกให้มีสติและความระมัดระวังในการกำหนด แนวนโยบายและแผนการพัฒนา ไม่ให้ก่อปัญหาซ้ำรอยเดิมเช่นในอดีตที่ผ่านมา

7. **องค์รวมรอบด้าน (holism)** เป็นแนวคิดทฤษฎีที่แผ่กว้างด้วยปรัชญาในการดำรงชีพ และดำรงชาติ มิใช่เพียงทฤษฎีทางเศรษฐกิจด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ แต่เป็นทฤษฎีแบบองค์รวม ประกอบด้วยหลายมิติ ส่งเสริมจริยธรรมแห่งความพอ (ethic of enough) ความพอเพียง (subsistence) แตกต่างไปจากปรัชญาและจริยธรรมของการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการเติบโตแบบไร้ขีดจำกัดและปราศจากคุณธรรม

8. **บันดาลใจ (inspiration)** เป็นแนวคิดที่มีจริยธรรมแห่งความเพียร (perseverance) มีพละทานภาพในการกระตุ้นหนุนเสริมให้ผู้ยากไร้มีพลัง เข้าใจความเป็นจริงแท้ ไม่มีปมด้อยหรือท้อแท้ถดถอยในโชคชะตา มีความสุขตามอัตภาพ เข้าใจหลักสันโดษ ไม่ถูกมองหรือถูกทับถมว่าเป็นผู้ด้อยพัฒนา เป็นผู้มีปัญหา หรือเป็นอุปสรรคของการพัฒนาดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

9. **ไม่ใฝ่อุดมการณ์ (universal)** เป็นแนวคิดที่มีความเป็นสากล ปลอดจากเรื่องอุดมการณ์ทางการเมืองแบบแบ่งค่ายแยกขั้ว สามารถนำไปใช้ได้โดยปราศจากข้อข้องใจทางการเมือง เป็นผลดีต่อประเทศที่มีปัญหาล้ำยากับประเทศไทย ทั้งในเอเชีย แอฟริกา ละตินอเมริกา และแม้ในโลกตะวันตก คุณลักษณะข้อนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เนื่องจากทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และทางสังคมโดยทั่วไปมักแยกออกจากกัน ในกรณีที่มีการอ้างว่า

ทฤษฎีบางทฤษฎีมีความเป็นวิทยาศาสตร์และมีความเป็นสากล แต่ทฤษฎีนั้นก็ยังมีมิติทางอุดมการณ์และมีตรรกะอยู่ที่ต้องทำลายล้างกันด้วยความรุนแรง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่เชื่อว่าดีกว่า เพื่อคนจำนวนมากกว่าตามที่ทฤษฎีนั้น ๆ ได้อธิบายวิเคราะห์และทำนายไว้ แต่แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานอยู่บนเมตตาธรรมและจริยธรรมของการมีความพอดี ความพอเพียง อิงอยู่กับหลักธรรมของธรรมชาติ คือ เป็นระบบคิดที่เลียนแบบธรรมชาติที่สามารถสร้างดุลยภาพระหว่างสรรพสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลายได้ จึงมีความเป็นสากลที่มีอยู่คู่โลกมานานแล้ว อีกทั้งยังเป็นจริยธรรมแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่ไม่เบียดเบียนเอาชนะกันแบบทำลาย แต่เป็นการปรับตัวเข้าหากันอย่างอ่อนน้อมถ่อมตนอีกด้วย

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ

พระราชกระแสที่วงวิชาการโบราณคดี การอนุรักษ์ และการจัดการโบราณสถาน และทรัพยากรวัฒนธรรมในประเทศไทยถือว่าเป็นแนวคิดทฤษฎีต้นแบบสำหรับอ้างอิงในการทำงาน ได้แก่ กระแสพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และนายธนิต อยู่โพธิ์ อธิบดีกรมศิลปากร ขณะประทับอยู่ ณ พระที่นั่งเย็น บึงพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2504 และทอดพระเนตรอาคารใหม่ที่ก่อสร้างทับลงบนฐานอาคารเก่าสมัยโบราณ พระราชดำรัสสองคี่นี้เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ยิ่งใหญ่มากสำหรับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เพราะทรงระบุอย่างชัดเจนว่าการก่อสร้างอาคารเมื่อ พ.ศ. 2504 นั้น เป็นเกียรติสำหรับผู้สร้าง ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ออกเงินสร้างเพียงคนเดียว เป็นเกียรติสำหรับปัจเจกชน ซึ่ง พ.ศ. 2504 เป็นสมัยใหม่ที่ผู้คนในสังคมมีความเป็นปัจเจกและมีความเห็นแก่ตัวสูง จึงพบว่าในเวลาจะสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอะไรขึ้นมาก็มีชื่อของคน ๆ เดียว ซึ่งอาจจะลงทุนด้วยคน ๆ เดียวหรือระดมทุนจากมหาชน แล้วผลประโยชน์หรือชื่อเสียงและความอื้ออึ้งใจที่ได้รับก็เกิดแก่คน ๆ เดียวหรือคนกลุ่มน้อยเท่านั้นเอง ทรงชี้ให้เห็นว่าสังคมมีการจัดการแบบปัจเจกชน เพื่อปัจเจกชนสูงมาก ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่วนรวมหรือมหาชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงชี้ให้เห็นว่า “...แต่เรื่องโบราณสถานนั้น เป็นเกียรติของชาติ...” ซึ่ง ชาติ ก็คือ ทุกคน คือ มหาชน โบราณสถานจึงเป็นเป็นเรื่อง

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

ของมหาชน เป็นเรื่องของส่วนรวม ในขณะที่พระราชดำรัสตอนที่ว่า “อิฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า” นั้น ก็เป็นแนวพระราชดำริที่ทรงให้ความสำคัญกับทุกชิ้นทุกส่วนไม่ได้ละเลยเลือกปฏิบัติแก่สิ่งใดอันใดโดยเฉพาะ แม้เป็นเพียงอิฐก้อนเดียว แต่ถ้าเป็นของเก่าก็ย่อมมีคุณค่าในตัวเอง ในฐานะเป็นของเก่าแท้ดั้งเดิม เพราะฉะนั้นควรจะช่วยกันรักษาไว้ เพราะถ้าถ้าขาดสูญหายไปขาดอยุธยา ขาดกรุงเทพฯ ก็หมายถึง ขาดช่วงแห่งกาลเวลา ขาดประวัติศาสตร์ของชาติ ประเทศไทยก็จะไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะว่าประเทศขาดประสบการณ์จริงที่อ้างอิงได้ ไม่รู้ผิดรู้ถูกว่าเป็นมาอย่างไร พระราชดำรัสองค์นี้มีประเด็นสำคัญในเรื่องความมุ่งหมายของการจัดการโบราณสถานและการจัดการมรดกวัฒนธรรมที่ต้องให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน เพราะโบราณสถานเป็นสมบัติของส่วนรวมหรือมหาชนไม่ใช่ของปัจเจกชน และการจัดการจะต้องให้ความสำคัญกับทุกสิ่งทุกส่วน ทุกชิ้นทุกอันไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักการของการยอมรับความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ทั้งในทางธรรมชาติและในทางวัฒนธรรมนั่นเอง

ภาพที่ 2 : ความตอนหนึ่งของพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร ณ พระที่นั่งเย็น บึงพระราม เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2504 ได้รับการนำมาใช้เป็นทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี พิพิธภัณฑสถาน การอนุรักษ์ และพัฒนาสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม จนก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทยเป็นลำดับสืบมา

ที่มา : สายันต์ ไพรชาญจิตร

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติทางด้านการจัดการพิพิธภัณฑ์สถาน

เมื่อพุทธศักราช 2500 มีผู้ร่ำรวยลักลอบขุดกรุใต้ฐานปรางค์ประธานของ วัดราชบูรณะที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทางราชการเข้าระงับเหตุและขุดค้นเพิ่มเติมได้ โบราณวัตถุสำคัญที่มีค่าจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

ทรงมีกระแสพระราชดำรัสสำคัญในเรื่องการจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถาน และกระจายอำนาจด้านพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ความทรงจำหนึ่งว่า

“...โบราณวัตถุและศิลปวัตถุของท้องถิ่นใดก็ควรเก็บรักษาไว้จัดแสดง ในพิพิธภัณฑ์สถานฯ ของจังหวัดนั้น ๆ ...”

จากนั้นกรมศิลปากรได้รับสนองแนวพระราชดำริ จัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถาน แห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุที่ขุดได้จาก กรุใต้ฐานปรางค์ประธานวัดราชบูรณะ และในวันที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2504 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดพิพิธภัณฑ์ฯ มีพระราชดำรัสที่ทรงชี้ถึงความจำเป็น ที่ประเทศและชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีพิพิธภัณฑ์ไว้เป็นเครื่องแสดงเกียรติภูมิของชาติและ ชุมชนท้องถิ่น มีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

“...โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และโบราณสถานทั้งหลายนั้นล้วนเป็น ของมีคุณค่าและจำเป็นแก่การศึกษาค้นคว้าในทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ และโบราณคดี เป็นเครื่องแสดงความรุ่งเรืองของชาติไทยที่มีมาแต่ในอดีตกาล สมควรจะสงวน รักษา ให้งานถาวรเป็นสมบัติส่วนรวมของชาติไว้ตลอดกาล มีผู้กล่าวกันว่าขณะนี้ไม่มีผู้สนใจและหาซื้อโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ส่งออกไปต่างประเทศกันมาก ถ้าต่อไปภายหน้าเราจะต้องไปศึกษา หรือชมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุของไทยเราเองในต่างประเทศ ก็คงเป็นเรื่องที่น่าเศร้าและน่าอับอายมาก เราจึงควรที่จะชวนช่วยและช่วยกัน หาทางรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเรา แล้วจัดสร้าง พิพิธภัณฑ์สถานเก็บรักษาไว้จะเป็นการดีที่สุด ...”

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

ภาพที่ 3 : เมื่อพุทธศักราช 2500 มีผู้ร้ายลักลอบขุดกรุใต้ฐานปรางค์ประธานของวัดราชบูรณะ
ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ณ พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติพระนคร

ที่มา : กรมศิลปากร

ความในกระแสพระราชดำรัสที่อัญเชิญมาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตระหนักในพระราชหฤทัยว่าพิพิธภัณฑ์เป็นสิ่งจำเป็นไม่แต่เฉพาะในระดับประเทศเท่านั้น เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้ก็จะเห็นว่าพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับสังคมในทุกระดับ เพราะในแต่ละสังคม แต่ละชุมชน แต่ละกลุ่มคน แต่ละวัฒนธรรมต่างก็มีโบราณวัตถุและศิลปวัตถุซึ่งเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรม ทั้งที่มีสภาพเป็นมรดก (heritage) และเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมร่วมสมัยยังใช้ประโยชน์ (creativities / cultural present) อยู่มากมาย ทรงแสดงให้เห็นว่าวัตถุทั้งหลายเหล่านั้นมีประโยชน์ในทางการศึกษา และเป็นวัตถุพยานแสดงความเป็นมาของสังคมระดับนั้น ๆ ผู้คนและสมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ ก็ควรจะต้องชวนช่วยกันรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุเอามาเก็บรักษาแล้วจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ที่ช่วยกันสร้างขึ้นมา ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมและชุมชนนั้น ๆ ในระยะยาว

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์²

เมื่อวันจันทร์ที่ 20 มีนาคม พุทธศักราช 2515 เวลา 14.30 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่วัดโพธิ์ศรีในหมู่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอนองหาร จังหวัดอุดรธานี เมื่อเจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกราบบังคมทูลอธิบายลักษณะของหลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดค้นพบร่วมกับโครงกระดูกมนุษย์ กระดูกสัตว์ ภาชนะลายเขียนสี เปลือกหอย รวมทั้งหลักฐานอื่น ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำรัสถามและแนะนำในการจัดการศึกษาวิจัยและการดำเนินงานทางโบราณคดีให้ประสบความสำเร็จทั้งทางด้านวิชาการและการทำงานพัฒนาชุมชน ได้แก่

“เปลือกหอยเหล่านั้นรู้หรือไม่ว่าเป็นหอยทะเลหรือหอยน้ำจืด?”

“ที่ตั้งใจมาดูก็อยากจะเห็นสิ่งต่าง ๆ อยู่ในสภาพเดิมอย่างนี้
ทำไมถึงพบหลุมฝังศพและเครื่องปั้นดินเผาลายเขียนสีมาก ที่นี่เป็น
สถานที่ฝังศพหรือ?”

“ลายเขียนสีแดงนั้น คงจะเขียนลงบนเครื่องปั้นดินเผา
หลังจากที่ได้ทำการเผาหม้อแล้วใช่ไหม?”

ระหว่างที่ศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร กราบบังคมทูลอธิบายเรื่องโครงกระดูก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำรัสถามว่า

“เคยส่งพวกกระดูกที่ค้นพบไปพิสูจน์เรื่องการหาอายุบ้างหรือไม่?”

ศาสตราจารย์นายแพทย์สุด แสงวิเชียร กราบบังคมทูลว่า “การหาอายุจากกระดูกในต่างประเทศก็เคยทำกัน แต่ประเทศเรายังไม่เคยส่งไป คิดว่าค่าจัดส่งคงจะแพงด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”

ทรงมีพระราชดำรัสแนะนำว่า

“ก็ไม่น่าจะสิ้นเปลืองเงินทองมากนัก เพราะเรื่องพิพิธภัณฑ์
เป็นแบบสากลระหว่างชาติ อีกประการหนึ่งทั่วโลกก็คงจะสนใจ

²กรมศิลปากร 2550. บ้านเชียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. หน้า ก - ฎ. และ ประยูร ไพบูลย์สุวรรณ. ใน นิติสารศิลปากร ปีที่ 16 เล่ม 1 พฤษภาคม 2515 หน้า 40 - 45.

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

เรื่องบ้านเชียงมาก ใคร ๆ ก็คงอยากรู้และให้ความร่วมมือในการ
หาอายุ ถ้าหาอายุจากกระดูกได้ ก็จะเป็นการนำเชื่อถือมากขึ้นอีก”

ระหว่างการทอดพระเนตรหลุมฝังศพที่ขุดค้นพบในหลุมที่ 3 มีโครงกระดูก
ฝังซ้อนทับกันหลายชั้น มีพระราชนัดดาธิดา และทรงแนะนำแก่เจ้าหน้าที่อีกหลายประการ เช่น

“หลุมฝังศพนี้คงจะมีอายุเก่ากว่าบริเวณหลุมขุดค้นที่ 1
และที่ 2 เพราะอยู่ระดับลึกลงไปใช่ไหม?”

“คนก่อนประวัติศาสตร์ที่ค้นพบในแหล่งขุดค้นนี้มีความ
สัมพันธ์กับชุมชนที่เข้ามาอาศัยอยู่ประมาณ 200 ปีอย่างไร?”

“สาเหตุที่ชุมชนต้องสร้างไประยะหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่น่าคิด นี่ก็
ต้องเป็นเรื่องราวของหมอที่จะต้องช่วยกันค้นคว้าว่าชุมชนที่ร้างไปนั้น
ล้มตายด้วยโรคระบาดชนิดใดหรือเปล่า ซึ่งต้องร่วมมือกับเจ้าหน้าที่
ฝ่ายดำเนินการขุดค้น”

“ฝนตกทำให้ได้รับความเสียหายทางด้านวิชาการมากอย่าง
แลเห็นอยู่ขณะนี้ จำเป็นต้องมีหน่วยงานหลายฝ่ายร่วมมือกันทำงาน
จึงจะบรรลุผลไปด้วยดี”

“การทำงานอย่างนี้มีฟิล์มที่จะถ่ายรูปเก็บไว้บ้างหรือ
เปล่าก่อนที่จะฝนจะตกเพื่อจะได้รูปลักษณะเดิมที่ขุดเอาไว้ว่าอยู่อย่างไร”

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสแนะนำแนวทางการทำงานร่วมกับ
ชุมชนท้องถิ่นว่า

“การที่เจ้าหน้าที่ได้มาดำเนินงานสำรวจและขุดค้น
ในบริเวณหมู่บ้านนี้ก็ขอให้เข้าถึงชาวบ้านให้ดี”

และ

“ที่ได้ทำมานั้นเป็นสิ่งที่ดีแล้ว ถ้าหากเจ้าหน้าที่เข้าถึงชาวบ้านได้
อย่างดีแล้ว ชาวบ้านก็จะให้ความร่วมมือและเข้าใจงานการขุดค้น
ซึ่งจะเป็นหนทางทำให้กลุ่มบุคคลภายนอกให้การสนับสนุนและ
ความร่วมมือ อย่างเช่นได้ข่าวมาว่า ท่านหญิงวิภาวดีประทาน
เงินส่วนพระองค์มาช่วยเหลือการขุดค้น”

ในช่วงเวลานั้นข่าวการขุดทำลายแหล่งโบราณคดีบ้านเชียงเผยแพร่ไปทั่วโลก เป็นที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรด้วยพระองค์เอง จึงมีรับสั่งให้แนวทางในการจัดการให้ตั้งทางด้านวิชาการและการจัดการคุ้มครองป้องกัน ซึ่งรัฐบาลในขณะนั้นได้ออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 189 ลงวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2515 คุ้มครองแหล่งโบราณคดี วัฒนธรรม บ้านเชียงในพื้นที่หลายจังหวัด โดยมีบัญชีท้ายประกาศระบุชื่อสถานที่อย่างชัดเจน

ภาพที่ 4 : พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพื้นที่ขุดค้นทางโบราณคดี สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่วัดโพธิ์ศรีโนนหมู่บ้านเชียง ตำบลบ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พุทธศักราช 2515 เวลา 14.30 น.

ที่มา : กรมศิลปากร

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

นอกจากพระราชกระแสที่อัญเชิญมาข้างต้นนี้แล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานเกล้าว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เคยทรงตั้งคำถาม การวิจัยเรื่องเกี่ยวกับวัฒนธรรมและสังคมสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียงว่า³

“ระบบเศรษฐกิจชุมชนของคนสมัยบ้านเชียงเป็นแบบสหกรณ์หรือไม่ ?”

คำถามดังกล่าวแสดงถึงพระปรีชาญาณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในการวิจัยทางโบราณคดีที่สามารถตั้งคำถามวิจัยได้น่าสนใจและเป็นคำถามที่ยังไม่มี นักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์คนใดเคยคิดและพยายามตอบคำถามในลักษณะนี้มาก่อน

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติเรื่องการศึกษาประวัติศาสตร์

เมื่อ พ.ศ. 2504 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จประพาสพระนครศรีอยุธยา เมื่อเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปบนเจดีย์ภูเขาทอง ทรงมีพระราชกระแสแนะนำในการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อสนับสนุนการศึกษาประวัติศาสตร์ว่า

“...น่าจะนำขมนักเรียน นักศึกษา ด้วยวิธีนำขึ้น ณ สถานที่นั้น

**พร้อมกับแสดงทิศทางภูมิประเทศประกอบกับการอธิบายเหตุการณ์
สำคัญในประวัติศาสตร์ ก็จะช่วยทำให้ซาบซึ้งและเข้าใจดีขึ้น...”**

พระราชกระแสองค์นี้ทรงแนะนำว่าการจัดการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและประสบการณ์ของสังคมควรให้ความสำคัญกับการเข้าไปเรียนรู้จากสถานที่จริงมากกว่าการเรียนรู้จากหนังสือ ตำรา หรือการฟังบรรยายในห้องเรียน ทรงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่จะสร้างประสบการณ์และสร้างความรู้จริงให้แก่ผู้เรียนโดยตรง

แนวพระราชดำริเรื่องการเดินทางเข้าถึงมรดกทางโบราณคดี

พุทธศักราช 2515 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนิน ไปที่เมืองเก่าศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เป็นครั้งที่ 3 เมื่อจะเสด็จพระราชดำเนิน

³สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำรัสแก่คณะปศุสัตว์โบราณคดี และคณาจารย์ที่เฝ้าส่งเสด็จ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธาน เปิดการประชุมสัมมนาเรื่อง “80 ปี โบราณคดีได้ร่วมพระบารมีปกเกล้าฯ” เมื่อวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2551

เข้าไปทอดพระเนตรโบราณสถานวัดเจตีย์เจ็ดแถว เจ้าหน้าที่กรมศิลปากรกราบบังคมทูลว่า ารยนต์พระที่นั่งไม่สามารถเข้าไปถึงวัดได้ เพราะหนทางรกมากยังไม่ได้ปรับปรุง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงทรงพระดำเนิรว่าครั้งชั่วโมงจึงเข้าไปถึง แล้วพระราชทานพระราชกระแสแนะนำแก่เจ้าหน้าที่ว่า

**“...โบราณสถาน...ควรได้รับการขุดแต่ง บูรณะ และ
ก่อสร้างถนนให้เข้าถึงด้วย...”**

การเข้าถึง (accessibility) ในคำแนะนำที่พระราชทานแก่เจ้าหน้าที่ดังกล่าว มิได้หมายความว่าเพียงเฉพาะการสร้างเส้นทางหรือถนนหนทางทางกายภาพ ให้ผู้คนสามารถเดินทางเข้าไปถึงโบราณสถานได้โดยสะดวกเท่านั้น หากแต่ทรงให้ความสำคัญต่อการสร้างและการจัดการทั้งความหมายและความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานที่ยังฝังจมอยู่ในกองอิฐ ในกองดินอีกมากมาย โดยการขุดแต่ง (excavation of monumental structure in situ) เป็นไปเพื่อเปิดให้เห็นโครงสร้างที่ฝังจมอยู่ในดิน และเป็นการศึกษาให้ได้ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานนั้นอย่างลึกซึ้งครบถ้วนทั้งด้านรูปร่าง ลักษณะ ศิลปะ เทคนิคการก่อสร้าง วัสดุ แบบแผนทางสถาปัตยกรรม อายุสมัย การก่อสร้าง ตลอดจนความมุ่งหมายของการก่อสร้าง การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในระยะเวลาต่าง ๆ จากนั้นก็ทำการบูรณะ (structural consolidation/reconstruction) ให้โบราณสถานนั้นมีความมั่นคงแข็งแรงดำรงไว้เป็นหลักฐานแห่งอดีต สามารถใช้เป็นข้อมูลสำคัญทางการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม ทั้งการขุดแต่ง - ขุดค้นศึกษา การบูรณะ และการก่อสร้างถนน จึงเป็นวิธีการที่เอื้ออำนวยต่อการเข้าถึง ทั้งสถานที่ตั้งโบราณสถาน (รวมไปถึงมรดกทางโบราณคดีชนิดอื่น ๆ) และเข้าถึงข้อมูลที่เป็นความหมาย ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานนั้น ๆ ด้วย ซึ่งเป็นคำแนะนำที่บ่งบอกถึงวิธีการจัดการมรดกทางโบราณคดีที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบประเทศไทยเป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่อยู่
สังคมโลกที่มีชุมชนอื่น ๆ อยู่ร่วมกันอีกมากมาย ทรงเห็นว่าการท่องเที่ยวมิได้เป็นมรรควิถี

ที่สร้างแต่เพียงรายได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เป็นหนทางในการสร้างมิตรภาพในมวลหมู่มิตรประเทศ และประชาชนในประเทศอื่น ๆ ด้วย การจัดการวิถีวัฒนธรรมแบบเอื้ออารีต่อนักท่องเที่ยว การจัดการทิวทัศน์ ประวัติศาสตร์ และทรัพยากรวัฒนธรรมของบ้านเมืองให้เกิดความประทับใจต่อนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นแขกของบ้านเมืองย่อมนำไปสู่การมีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากนานาประเทศที่จะเป็นผลดีต่อการดำรงอยู่ร่วมกันกับประเทศอื่น ๆ สังคมอื่น ๆ ในระยะยาวด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่คณะกรรมการและพนักงานองค์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เมื่อพุทธศักราช 2514 ความว่า

“...ประโยชน์ที่จะได้อีกก็คือเรื่องชื่อเสียงของบ้านเมือง ชื่อเสียงในทางทิวทัศน์ความเป็นอยู่ และประวัติศาสตร์ของบ้านเมือง เป็นการเผยแพร่ให้ชาวต่างประเทศทราบ แม้ชาวต่างประเทศที่มาได้เห็น ได้รู้ มิได้ตั้งใจที่จะมา หรือจะมีได้มาเที่ยวในเมืองไทยก็เกิดผลแล้ว เพราะว่าทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักในทางที่ดีแก่ชาวต่างประเทศ เป็นผลในทางชื่อเสียงของบ้านเมือง และชื่อเสียงของบ้านเมืองนี้ ถ้ามีชื่อเสียงดีในทางว่าเมืองไทยมีวัฒนธรรมและมีสิ่งที่น่าสนใจมาก มีประชาชนที่ดี นิสัยใจคอที่ดี น่านับถือ ก็ทำให้เราได้รับผลในทางการเมือง และในทางความปรารถนาดีอย่างยิ่งจากชาวต่างประเทศ ซึ่งถ้าชาวต่างประเทศผู้เป็นประชาชนในประเทศเหล่านั้น ถึงแม้จะไม่ใช่ว่าเป็นผู้ใหญ่ผู้โตก็ตาม ก็จะมีรู้จักเมืองไทยดีขึ้น ย่อมทำให้เกิดการติดต่อในทางการหรือทางธุรกิจกับเมืองไทยดีขึ้น ฉะนั้นผลในทางนี้จะต้องเฟื่องถึงให้มากเหมือนกัน แล้วพยายามเผยแพร่วัฒนธรรมและนิสัยใจคอที่ดีของคนไทยให้ชาวต่างประเทศทราบมากที่สุด เมืองไทยเราก็มีของดีอยู่มาก ในทางวัตถุ ทั้งในทางจิตใจ เราควรจะทำให้เกิดผลทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ เพื่อความมั่นคงและเพื่อความเป็นอยู่ของเราแท้ๆ เพราะว่าเมื่อมีคนที่ดีปรารถนาดีต่อเราทั่วโลก ก็จะทำให้เราปลอดภัยและมีมิตรมากขึ้น งานทั้งหลายที่ท่านทั้งหลายจะทำจะต้องเฟื่องถึงในข้อนี้อย่างมาก...”

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการมรดกวัฒนธรรม ด้านทัศนศิลป์ มณฑลศิลป์ และสถาปัตยกรรม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเป็นนักสร้างสรรค์งานด้านทัศนศิลป์ ที่ทรงมีผลงานอย่างเป็นรูปธรรมจากพระราชกรณียกิจด้านจิตรกรรม ดังจะเห็นได้จากงานจิตรกรรมฝีพระหัตถ์ ซึ่งได้ทรงไว้ระหว่างปี พ.ศ. 2502 - พ.ศ. 2510 ผลงานจิตรกรรมฝีพระหัตถ์นั้นมีจำนวนกว่า 100 ภาพ ภาพจิตรกรรมดังกล่าวมีรูปแบบหลากหลาย ทั้งในแนวเหมือนจริง แนวนามธรรม และกึ่งนามธรรม ทั้งยังได้ทรงใช้วัสดุและเทคนิคในการวาดภาพที่หลากหลายอีกด้วย

นอกจากการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมด้วยฝีพระหัตถ์ของพระองค์เองแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ยังทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้มีการสร้างสรรค์งานศิลปะด้านจิตรกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของรัชกาลที่ 9 เช่นที่มีความพยายามในการเขียนภาพตามแนวพระราชดำริที่พระอุโบสถพระพุทธรัตนสถานและการเขียนภาพชุดพระมหาชนก ซึ่งเป็นการประสานลักษณะเด่นของจิตรกรรมไทยแบบประเพณีเข้ากับจิตรกรรมร่วมสมัยเพื่อสร้างงานจิตรกรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวของสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งมีรากฐานมาจากงานศิลปะแบบประเพณีของไทย พระราชกรณียกิจด้านการจัดการงานจิตรกรรม ที่สำคัญได้แก่ ภาพจิตรกรรมชุดพระมหาชนก ซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมที่ได้ทรงมอบหมายให้คณะศิลปินไทยเป็นผู้เขียนขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2536 – 2539 โดยที่ได้ทรงมีพระราชดำริและได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยอย่างละเอียดทุกขั้นตอน คณะศิลปินแบ่งกันวาดภาพประกอบรวมทั้งสิ้น จำนวน 36 ภาพ เพื่อเป็นการถ่ายทอดความงามจากบทพระราชนิพนธ์ให้เป็นภาพจิตรกรรมที่งดงามและมีเนื้อเรื่องครบถ้วนสมบูรณ์

พระราชกรณียกิจด้านการออกแบบในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ นั้น ประกอบไปด้วยพระราชกรณียกิจด้านสถาปัตยกรรมและพระราชกรณียกิจด้านมณฑลศิลป์

พระราชกรณียกิจด้านสถาปัตยกรรมนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงประกอบพระราชภารกิจเกี่ยวกับโครงการสถาปัตยกรรมประเภทต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่ได้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถอันหลากหลาย พระราชกรณียกิจทางด้านสถาปัตยกรรมนั้นอาจแบ่งประเภท ได้แก่

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

การจัดการงานสถาปัตยกรรมไทย มีโครงการออกแบบพระมหาเจดีย์ **“พระมหาธาตุเฉลิมราชศรัทธา”** ณ เมืองกุสินารา สาธารณรัฐอินเดีย (พ.ศ. 2544 - พ.ศ. 2547) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยในการเลือกแบบเจดีย์ จากแบบร่างที่สถาปนิกได้ทูลเกล้าฯ ถวาย และได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเพิ่มเติม โดยได้พระราชทานลายพระหัตถ์ปรับแก้ไขขนาดของเรือนธาตุยอดกลางให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจพระทัยที่ลึกซึ้งในเรื่องของขนาดและสัดส่วนทางสถาปัตยกรรม ขนาดของเรือนธาตุที่ขยายให้ใหญ่ขึ้นตามพระราชดำรินี้ เมื่อสร้างเป็นองค์จริงแล้วจะมี ขนาดและสัดส่วนที่งดงามพอดี เมื่อมองจากระดับสายตาคนดูโดยทั่วไป

การจัดการงานสถาปัตยกรรมร่วมสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานข้อแนะนำหลายประการ ซึ่งนำไปสู่แนวคิดในการออกแบบอาคารโครงการ หอสมุดดนตรีเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ให้มีความ กลมกลืนกับอาคารหอสมุดดนตรีพุทธระหม่อมสิรินธรซึ่งอยู่ติดกันในบริเวณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และให้คำนึงถึงความสะดวกในด้านการก่อสร้าง และบำรุงรักษา เมื่อ พ.ศ. 2539 - 2540 โครงการนี้เป็นโครงการที่นักดนตรีในวงดนตรี **อส.วันศุกร์** ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงก่อตั้งขึ้นได้ร่วมคิดริเริ่ม ในการที่จะสร้าง หอสมุดดนตรีเพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสครบรอบปีกาญจนาภิเษกในปี พ.ศ. 2539

อาคารหอสมุดดนตรีเฉลิมพระเกียรติเป็นอาคารสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์ ลักษณะอาคารแสดงออกถึงความเรียบง่าย ประหยัดพลังงาน โดยพยายามใช้แสงแดด จากธรรมชาติให้มากที่สุด ทั้งยังคิดถึงระบบการถ่ายเทอากาศที่มีประสิทธิภาพ ฉะนั้น แนวพระราชดำรินี้ในการออกแบบอาคารหลังนี้จึงเน้นในเรื่องของความเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีความพอเพียงและมีความทันสมัยในแง่ของความคิดในเรื่องของการประหยัดพลังงานอีกด้วย

การจัดการงานนาวาสถาปัตยกรรม โครงการสร้างเรือตรวจการณ์ใกล้ฝั่ง ต.991 ของกองทัพเรือ ซึ่งสร้างแล้วเสร็จเป็นลำแรกในเดือนเมษายน พ.ศ. 2550 เรือตรวจการณ์ ดังกล่าวเป็นเรือที่กองทัพเรือ โดยกรมอุทกหารเรือได้สร้างขึ้น และเป็นการสร้างเรือรบที่ ยึดถือแนวพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ผู้เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรที่พระราชวังสนามจันทร์ลดดา ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2546 ตอนหนึ่งความว่า

“...แม้จะเป็นกองทัพก็ต้องพอเพียง...”

ดังนั้น กองทัพเรือจึงได้สนองพระราชดำริ โดยได้จัดสร้างเรือรบที่มีขนาด “พอประมาณ” เหมาะสมกับจุดประสงค์ของงานในการตรวจการณ์ชายฝั่ง ทั้งยังเป็นการสร้างเรือที่สามารถ “พึ่งพาตนเองได้” ไม่ต้องเผชิญกับข้อจำกัดในการว่าจ้างต่อเรือในต่างประเทศ โดยกองทัพเรือได้มอบหมายให้กรมอุทการเรือเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดสร้าง และวิศวกรผู้ออกแบบ ตลอดจนช่างฝีมือสาขาต่าง ๆ นั้นล้วนเป็นนายทหารและกำลังพลของกรมอุทการเรือทั้งสิ้น

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงสนพระราชหฤทัยและให้ความสำคัญการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นโบราณสถานและอาคารร่วมสมัยยังใช้ประโยชน์ ทรงให้ความสำคัญทั้งการอนุรักษ์รูปแบบดั้งเดิมและการพัฒนาเพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์แก่กาลสมัย โดยการอนุรักษ์พระพุทธรัตนสถาน เมื่อ พ.ศ. 2537 - พ.ศ. 2547 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงมีพระราชดำริให้รักษารูปแบบศิลปกรรมภายนอกอาคาร และการตกแต่งภายในอาคาร ให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันกับประวัติความเป็นมาและความสำคัญของตัวอาคาร เนื่องจากพระอุโบสถพระพุทธรัตนสถานเป็นอาคารที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมในสมัยรัชกาลที่ 4 ดังนั้นในปี พ.ศ. 2538 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชปรารภให้แก้ไขภาพจิตรกรรมฝาผนังจำนวน 8 ภาพ ที่ผนังระหว่างช่องพระบัญชรทั้ง 8 ผนัง ซึ่งเป็นภาพที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2504 โดยที่ทรงมีพระราชดำริให้แก้ไขภาพจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับภาพตอนบน ซึ่งเขียนขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถและพระมหากรุณาธิคุณที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของการรักษาศิลปกรรมโบราณเอาไว้ ขณะเดียวกันก็ยังเป็นการรักษาคุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ของตัวอาคารไว้อีกด้วย

แนวพระราชดำริและแนวปฏิบัติเรื่องการจัดการดนตรีไทยและดนตรีสากล

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเห็นความสำคัญของดนตรีทั้งสากลและไทยเดิมเท่าเทียมกัน ดังได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่คณะกรรมการประกวดแผ่นเสียงทองคำ ศิลปิน นักแสดง นักวิชาการ และคณะกรรมการจัดงานประกวด

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

ภาพยนตร์ ฌ ศาสดาศิลตาลัย พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2518
ความตอนหนึ่งว่า

**“...ศิลปะ การดนตรี การเพลง การแสดงนั้น เป็นสิ่งที่
สำคัญสำหรับบุคคลทุกคนจะเป็นในประเทศไทยหรือต่างประเทศ
ที่ไหนก็ตาม ก็ถือว่าดนตรีคือการแสดง ถือว่าเพลงเป็นส่วนสำคัญ เพราะ
เป็นการแสดงออกมาซึ่งจิตใจที่มีอยู่ในตัว...”**

ดังนั้น เมื่อทรงได้รับลิขสิทธิ์หนังสือหลักวิชาการดนตรีจากพระเจนดุริยางค์
(ปิติ วาทยกร) ก่อนพุทธศักราช 2500 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์ออกจำหน่าย
นำผลกำไรส่วนหนึ่งพระราชทานให้จัดพิมพ์โน้ตเพลงพระราชนิพนธ์เป็นกระดาดแข่งคู่
ศิลปะ ต่อมาได้นำมารวมเป็นเล่ม

นอกจากนี้ด้วยทรงเห็นว่า วิชาการดนตรีไทยเป็นมรดกภูมิปัญญาและ
ทรัพยากรวัฒนธรรมที่สืบทอดในลักษณะเป็นความทรงจำและความรู้แฝงเร้นในตัวตน
มาหลายชั่วคนแล้ว เพื่อรักษาศิลปะสำคัญของชาติและเผยแพร่ให้คนทั่วไปเข้าใจได้ง่าย
ยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรจัดทำบันทึกดนตรีไทยเดิม
เป็นโน้ตสากลเพื่อฝึกหัดได้สะดวกยิ่งขึ้นพร้อมทั้งพระราชทานพระราชทรัพย์ให้จัดพิมพ์
เผยแพร่ในราคาเยอมาตั้งแต่ พ.ศ. 2504 ทำให้การเรียนดนตรีไทยแพร่หลายมากยิ่งขึ้น
ดังปรากฏในปัจจุบัน

ในส่วนของดนตรีสากล นอกจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะทรงมี
พระอัจฉริยภาพทางการดนตรีและการประพันธ์เพลงแล้ว พระองค์ยังส่งเสริมและ
สนับสนุนการฟื้นฟูดุริยางค์สากลให้มีบทบาทสำคัญในระบอบวัฒนธรรมของประเทศไทย
เป็นลำดับสืบมาอีกด้วย

แนวพระราชดำริเรื่องการจัดการกระบวนเรือพระราชพิธีและการเห่เรือ

ในการจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคและการเห่เรือพระราชพิธี
เพื่อประกอบพระราชพิธีในการเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ซึ่งในปัจจุบันมีเพียง
ประเทศไทยเพียงประเทศเดียวที่ยังคงมีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทนี้
เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จฉัณวีดิพระนครใหม่ ๆ ได้พระราชทาน

พระบรมราชานุญาตให้ผู้เห่เรือต้นเสียงสามารถใช้เครื่องขยายเสียงเพื่อให้เสียงดังพอที่ฝีพายทั้งขบวนเรือที่ประกอบด้วยเรือหลายลำได้ยินทั่วกัน รวมทั้งให้ประชาชนที่มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและชมกระบวนเรือบนสองฝั่งได้ยินเสียงเห่เรือชัดเจนด้วย ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติที่คำนึงถึงความเหมาะสมแก่ยุคสมัย และเป็นการสร้างโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าถึงอรรถรสทางวรรณกรรมที่เป็นสาระสำคัญของพระราชพิธีด้วย ทำให้พระราชพิธีดังกล่าวเป็นที่สนใจและเข้าใจอย่างแท้จริงในหมู่ประชาชนชาวไทย และชาวต่างชาติที่ได้ชมกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค

การคิดค้นทดลอง และปฏิบัติการจัดการระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงใช้แนวคิดพิพิธภัณฑ์ในการจัดการให้เกิดองค์รวมของความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ภายภาพ (ทรัพยากรธรรมชาติ) ทั้งน้ำ ดิน ป่าไม้ อากาศ สัตว์ พืช ซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในทางวัฒนธรรม โดยทรงดำเนินการพัฒนาพื้นที่เสื่อมโทรมให้สามารถใช้ประโยชน์ทางการเศรษฐกิจและวัฒนธรรมสำหรับประชาชนในแต่ละภูมิภาคต่าง ๆ ในความหมายและรูปแบบที่ทรงเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” หรือ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” (living museum)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงศึกษาวิจัยและพัฒนาแบบแผนการจัดการระบบความสัมพันธ์ที่ระหว่างมนุษย์ (คนไทย) กับธรรมชาติภายภาพ (ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ สัตว์ พืช สรรพสิ่ง สรรพสารในระบบนิเวศต่าง ๆ) ที่แต่เดิมเป็นไปในลักษณะเอาเปรียบ เบียดขับ ทำลายล้างกัน จนเกิดปัญหาวิกฤติทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ น้ำเสีย ดินเสื่อมคุณภาพ ป่าไม้ถูกทำลาย ป่าชายเลนเสื่อมโทรม จนใช้ประโยชน์ไม่ได้ ด้วยการจัดการโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีพระราชประสงค์ให้ศูนย์ฯ ดังกล่าวเป็นแหล่งทดลอง ค้นคว้า ศึกษา ด้านการพัฒนาการเกษตร การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้คุณงามของราษฎร พสกนิกรสามารถเข้าไปเรียนรู้ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวของการพัฒนามิตต่าง ๆ ที่ดำเนินการในรูปแบบสรรพวิทยาการ ซึ่งในปัจจุบันมีศูนย์ศึกษา

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เป็นเสมือน “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” ดำเนินการเป็นแบบอย่างกระจายอยู่ในส่วนภูมิภาคทั่วประเทศจำนวน 6 แห่ง ประกอบด้วย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอบางใหม่ จังหวัดจันทบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส และมีอยู่ที่ใจกลางกรุงเทพมหานครอีกแห่งหนึ่ง คือ ที่สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต

ตลอดระยะเวลา 70 ปีแห่งการครองราชย์ (พ.ศ. 2489 - พ.ศ. 2559) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงใช้ “การจัดการให้เกิดองค์รวมของความสัมพันธระหว่างคนไทยกับธรรมชาติในประเทศไทย” เป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนท้องถิ่น ในการแก้ปัญหาความยากจน ส่งผลให้ราษฎรสามารถทำการเกษตรเลี้ยงตัวและครอบครัวได้อย่างมีความสุข และส่งผลให้สังคมไทยโดยรวมมีความสงบสุขร่มเย็นมากยิ่งขึ้น ถือได้ว่าเป็นการจัดการทางวัฒนธรรมที่ประสบความสำเร็จอย่างงดงาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงแนะนำให้ดำเนินกิจการศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่เรียกว่า “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” โดยใช้ทั้ง ผลสำเร็จ และ ความล้มเหลว ในการดำเนินงานของแต่ละศูนย์ฯ เป็น “ครู” เป็น “ตำรา” และเป็น “ตัวอย่าง” ในการเรียนรู้ของราษฎร นักวิชาการ นักเรียน นักศึกษา ให้เห็นทั้งส่วนที่ “ทำได้แล้ว” และส่วนที่ “ยังทำไม่ได้” และให้ได้รับรู้ถึงเหตุปัจจัยว่าทำไมจึงมีความสำเร็จ และทำไมบางเรื่องทำแล้วยังล้มเหลวไม่สำเร็จสักที เพื่อที่ว่าผู้เรียนรู้ดูงานจักได้นำไปพิจารณาปรับปรุงใช้แก้ปัญหาของตนเองได้อย่างเหมาะสมแก่สภาพ ไม่ใช่มุ่งลอกเลียนแบบจากสิ่งที่พบเห็นทั้งหมดเอาไปใช้โดยขาดการไตร่ตรอง

หัวใจของการเรียนรู้ที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แต่ละแห่งมีร่วมกัน คือ กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง จนแน่ใจในความสำเร็จ

แล้วค่อย ๆ พัฒนาไปเป็นตำราหรือแนวคิดทฤษฎีเพื่อสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในที่อื่น ๆ ได้ และเป็นการดำเนินงานวิจัยเชิงพัฒนาที่ต่อเนื่องเป็นกระบวนการไปเรื่อย ๆ ไม่หยุดนิ่ง หรือสิ้นสุดเหมือนกิจกรรมการพัฒนาในลักษณะโครงการที่ดำเนินการกันอยู่โดยทั่วไป การดำเนินงานพัฒนาและจัดการให้เกิดองค์รวมของความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของศูนย์ ฯ ต่าง ๆ จึงไม่ต้องเริ่มนับหนึ่งหรือต้องเริ่มตั้งต้นใหม่อยู่บ่อย ๆ หากแต่สามารถต่อยอด การศึกษาค้นคว้าวิจัยและการพัฒนาออกไปมากยิ่งขึ้นตลอดเวลา ความสำเร็จที่เกิดขึ้น จึงเป็นไปในลักษณะสั่งสมพอกพูนจนกลายเป็น **ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital)** ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในมิติอื่น ๆ ได้อีกมากมาย

ผลสัมฤทธิ์ทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเชิงวัฒนธรรมของศูนย์ศึกษา การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง 6 แห่ง รวมทั้งโครงการอันเนื่องมาจาก พระราชดำริที่เกี่ยวข้องอีกมากกว่า 3,000 โครงการ ในห้วงเวลาเจ็ดทศวรรษที่ผ่านมาได้ ช่วยแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติกายภาพ (ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม) ให้ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ช่วยแก้ปัญหาความยากจนของราษฎร ที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นปัจจัยในการดำรงชีพได้ สามารถแก้ปัญหา สุขภาพอนามัย ลดปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ลดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นเข้าเมือง และ ประการสำคัญช่วยให้คนไทยเห็นความสำคัญของการจัดการระบบความสัมพันธ์กับ ธรรมชาติกายภาพด้วยวิธีที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องจักรกล ที่มีราคาแพง ก่อให้เกิดภูมิปัญญาการพึ่งตนเองในการจัดการแก้ปัญหาทางวัฒนธรรม ที่เหมาะสมกับภูมิสังคมของประเทศไทยได้โดยไม่ต้องพึ่งพิงองค์ความรู้จากภายนอก ประเทศ ซึ่งเป็นผลได้อันสำคัญยิ่ง

ทรงรับเป็นศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (สาขาการจัดการทรัพยากร วัฒนธรรม) แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้รับการยกย่อง ว่าทรงเป็น **พระมหากษัตริย์นักพัฒนาและเอกอัครศิลปิน** ได้รับการทูลเกล้า ถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยและ ในต่างประเทศจำนวนมากกว่า 200 สาขาวิชา และหนึ่งในปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

ที่สภามหาวิทยาลัยศิลปากรขอพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย คือ **ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (ศศ.ด.)** ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษา ประจำปีการศึกษา 2551 เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พุทธศักราช 2552 โดยมีคำประกาศราชสดุดีเฉลิมพระเกียรติคุณด้านวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ถือได้ว่าเป็นเสมือนบทสรุปของบทความนี้ ดังต่อไปนี้

ตลอดระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่พสกนิกรและความมั่นคงของประเทศไทยสืบมา ในด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ได้ทรงพระราชอุตสาหะคิดค้น ทดลองปฏิบัติ สร้างแบบแผน วิธีการ กระบวนการจัดการ และพระราชทานแนวพระราชดำรินานับการที่แสดงถึงพระปรีชาอันสูงส่งทางด้านนี้ ในลักษณะที่สอดคล้องกับหลักการพึ่งพิงสัมพันธ์กันที่ว่า วัฒนธรรมเป็นกระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติกายภาพ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ให้ดำรงอยู่ในสภาวะที่สมดุล มีเมตตาไมตรี เอื้อเพื่อเกื้อกูลทำนุบำรุงกันและกันให้เจริญอยู่เสมอ

แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมที่มีคุณูปการอย่างแพร่หลาย และเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการพัฒนาประเทศไทยและภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกให้เป็นไปอย่างมีคุณธรรมและจริยธรรมแห่งความพอเพียงและต้องตามวิถีที่โลกกำลังประสบอยู่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงใช้กระบวนการจัดการระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติกายภาพในรูปแบบพิพิธภัณฑธรรมชาติที่มีชีวิต เป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพของคนและชุมชนให้สามารถพึ่งตนเอง และพึ่งพิงอิงอาศัยกันอย่างกลมกลืนมิตรตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง สร้างความสุขทั้งแก่ตนเอง คนอื่น สรรพชีวิต และสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน

ความตอนหนึ่งของพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่พระราชทานแก่ผู้บริหารกระทรวงศึกษาธิการและกรมศิลปากร เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พุทธศักราช 2504 ที่ว่า “การก่อสร้างอาคารสมัยนี้คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคน

เดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะ
ช่วยกันรักษาไว้ถ้าเราขาดสุขุขทัย อยู่ธยาและกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มี
ความหมาย” ได้รับการน้อมนำไปใช้เป็นทฤษฎีและวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากร
ทางโบราณคดี พิพิธภัณฑสถาน การอนุรักษ์ และพัฒนาสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม
จนก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทยเป็นลำดับสืบมา

ด้วยพระปรีชาสามารถและพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ในการพัฒนา
และสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานเป็นประโยชน์
อย่างไพศาลแก่พสกนิกรและประเทศไทยดังพรรณนามาแล้วนั้น ด้วยความสำนึก
ในพระมหากรุณาธิคุณ สภามหาวิทยาลัยศิลปากร ในคราวประชุมครั้งที่ 5 / 2552
เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2552 จึงมีมติเอกฉันท์ขอพระราชทานทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาการจัดการทรัพยากร
วัฒนธรรม เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณให้ปรากฏและเป็นสวัสดิมงคลแก่มหาวิทยาลัย
ศิลปากรสืบไป

พระผ่านทกลีบบสามสิบปี	พระแผ่บารมี
พระครองแผ่นดินโดยธรรม	
พระหวังประโยชน์สุขนำ	พระเมตตาประจักษ์
พระย้ายมหาชนชาวสยาม	
พระราชทานทุกเขตนิคมคาม	พระทรงนิยาม
พระราชดำรินานัปการ	
พระอัจฉริยภาพไพศาล	พระปรีชาญาณ
พระทรงจัดการทรัพยากร	
พระบรมราโชวาทอดิศร	พระโปรดอาทร
พระสอนวัฒนธรรมสัมพันธ์	
พระตรัสไมตรีมุ่งบำรุงกัน	พระเน้นพิพิธภัณฑ
พระมั่นธรรมชาติที่มีชีวิต	

พระเกียรติคุณและพระมหากรณาธิคุณ ด้านการจัดการมรดกวัฒนธรรม
ของในหลวงรัชกาลที่ 9

พระเตือนอยู่อย่างกัลยาณมิตร	พระสาธกเศรษฐกิจ
พระพจน์พอเพียงพึงพา	
พระเกียรติคุณยิ่งใหญ่พัฒนา	พระกรณียกิจจา
พระราชทานพสกสุขทวี	
ศิลปการก้มเกล้าอัญชลี	ถวายเป็นศิลปศาสตรดุษฎี
บัณฑิตกิตติมศักดิ์เทิดพระเกียรติเทอญ.	

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า มหาวิทยาลัยศิลปากร
ประพันธ์โดย รองศาสตราจารย์นันทา ขุนภักดี

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2550). **บ้านเชียง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2541). **ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด**. กรุงเทพฯ : สถาบัน
นโยบายศึกษา.
- ประยูร ไพบูลย์สุวรรณ. (2515, พฤษภาคม). ในหลวงเสด็จทอดพระเนตรหลุมขุดค้น
ที่บ้านเชียง. ใน **นิตยสารศิลปากร**. 16(1), 40 - 45.
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ. **พระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิม
พระชนมพรรษา ระหว่างปี พ.ศ. 2540 - 2541**.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). **ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม**.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม.
- พุทธทาส อินทปัญโญ. (ม.ป.ป.). **ตัวกูของกูฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2551). **เอกสารนำเสนอเพื่อการพิจารณาการ
เสนอชื่อผู้สมควรได้รับการพิจารณาให้ปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ สาขากิจการมรดกวัฒนธรรม ประจำปีการศึกษา
2551 (พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช)**. เสนอต่สภา
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สาयนต์ โพรชาญจิตร. (2559, กันยายน - ธันวาคม). พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชผู้ทรงเป็นพณ มหาราช. วารสารสถาบันพระปกเกล้า. 14(3), 31 - 50.

_____. (2550, มกราคม - มิถุนายน) แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง
ในงานโบราณคดีชุมชน. วารสารรวมบทความทางวิชาการ คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร. 6(1), 74 - 86.